

УДК 920.3:94(47+57)«192/193»(051)(045)

А. О. Каюк*аспірант кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького***КРИТИКА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
СТАЛІНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА КІНЦЯ
1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ НА
СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ОГОНЕК»**

Наприкінці 1980-х рр. журнал «Огонек» був одним з тих періодичних видань, які найбільшою мірою відображали суспільні настрої і соціальні очікування. Пропагуючи ідеї перебудови, тижневик зіграв важливу роль у розвінчуванні міфів, які були створені радянською ідеологією. У статті проаналізовано публікації стосовно аграрної політики сталінського керівництва кінця 1920-х – початку 1930-х років у журналі «Огонек». З'ясовано, що в тижневику обговорювалися такі питання, як суть колективізації та жорсткі методи її впровадження, розкуркулювання, наслідки аграрних перетворень. Зазначається, що зі сторінок популярного журналу читачі дізнавалися про історичні факти та події, які замовчувалися десятиліттями.

Ключові слова: аграрна політика, колективізація, розкуркулювання, селянство, журнал «Огонек».

Постановка проблеми. Питання взаємовідносин влади і селянства є дуже актуальним. Безперечно, держава відіграє велику роль щодо розвитку сільського господарства, саме тому надзвичайно важливим є враховувати сумні уроки аграрних реформ першої половини ХХ століття і перестати розглядати селянство тільки як засіб для реалізації власних програм. Щоб не повторити помилки, які вже траплялися у взаєминах селянства і влади, необхідно досконало знати історію. В історичній же традиції ніяке серйозне дослідження неможливо без ґрунтовного і різнобічного вивчення історіографії заданої проблеми. Перебудова суспільно-політичного життя СРСР, що почалася з квітня 1985 р., призвела до помітних змін у характері історіографії аграрної політики. Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. йшов пошук нових підходів до вивчення епохи 30-х рр., місця і ролі селянства в аграрних перетвореннях. Звернемо увагу на те, що багато робіт про колективізацію були написані в публіцистичному ключі, а це виводило зазначену проблематику на рівень політичної полеміки, але в той же час і свідчило про пошук нової концепції для вивчення аграрних проблем кінця 1920-х – початку 1930-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія порушеного питання не є широкою, хоча нині все частіше з'являються праці, присвячені цій темі. Серед закордонних дослідників виділяються перш за все сучасні російські вчені – К.Єсікова, яка здійснила комплексний аналіз публікацій «Огонька» через призму всієї історії існування журналу, включаючи і період гласності та перебудови [1]; О.Гордіна – досліджувала проблеми вітчизняної історії на сторінках тижневика «Огонек», зокрема, у своїй роботі вона зверталася до таких тем як адміністративна система, політичні репресії, деформація соціалізму [2]. Н.Єлісеєва – акцентує увагу на переоцінці радянського минулого в матеріалах популярного

тижневика [3]. Т.Мельникова торкається проблем діяльності журналу у контексті вивчення історіографії СРСР 30-х рр. [4]. Варто також відзначити дисертаційну роботу В.Тарасова, який на матеріалі української публіцистики 1989-1991 рр. досліджував основну проблематику «білих плям» в історичному процесі [5].

Мета. У статті маємо за мету проаналізувати висвітлення теми аграрної політики сталінського керівництва кінця 1920 – початку 1930 рр. на сторінках журналу «Огонек» у роки перебудови, прослідкувати нові погляди у викладенні аграрної проблематики, які були продиктовані політикою гласності та демократизації.

Виклад основного матеріалу. Одним з найпопулярніших суспільно-політичних видань часів перебудови без перебільшення можна назвати журнал «Огонек». Завдяки новій редакторській політиці В. Коротича тираж журналу зріс у три рази – з 1,5 до 4,5 мільйона примірників. Не останнє місце серед публікацій займала історична тематика. Журналісти зверталися до історії, здійснювали аналіз тих чи інших подій, намагалися об'єктивно оцінювати та переосмислювати їх. Вперше перед читачами обговорювалися раніше незнані та заборонені теми, друкувалися архівні матеріали. Саме зі сторінок популярного тижневика читачі дізнавалися про справжні жахи сталінської репресивної машини, які замовчувалися десятиліттями. Багато статей було присвячено політичним репресіям 1930-х рр., розкуркуленню, насильній колективізації, голоду. Наприклад, у № 17 за 1989 р. опублікована стаття В. Костикова «Не плакатний герой», присвячена робітничому класу, який Й. Сталін використовував для себе як п'єдестал. Значну увагу автор приділяє дослідженню НЕПу, відзначаючи досягнення даної політики. В.Костиков сміливо заявляє: «Сталінські фальсифікатори історії, шельмуючи ленінські ідеї, старанно впроваджували у свідомість мас, що НЕП завдав шкоди інтересам пролетаріату» [6, 26]. Саме цей міф і намагався розвінчати автор публікації. Водночас жорстко критикувалася політика пришевшеної індустріалізації та насильної колективізації, яка насаджувалася сталінським керівництвом. В. Костиков використовує статистичні дані та цитує виступи на різноманітних засіданнях та з'їздах партії. Наприклад, читаємо критичний аналіз виступу Й. Сталіна на XVI з'їзді ВКП(б) в червні 1930 р.: «На з'їзді Сталін наводить цифри зростання зарплати, житлового будівництва «плюс наявність широкої мережі будинків відпочинку, санаторіїв та курортів для робітників». Він малює фантастичну картину всенародного щастя, яке «обрушилося на країну» в результаті першої п'ятирічки. Сталін настільки впевнений в собі, що не вважає за необхідне навіть очистити власну доповідь від кричущих протиріч. З одного боку, «систематичне зростання матеріального добробуту робітників і селян», а з іншого, кількома сторінками доповіді вище, товарний вихід м'яса і сала в порівнянні з 1916 роком склав в 1927 році 32,9 %, в 1928 році – 30,4 %, в 1929 році – 29,2%. Ситуація досить знайома: в доповіді густо, в шлунку пусто» [6, 27]. Відходячи від канонів радянської ідеології, В. Костиков зрозумілими для читачів словами руйнував стереотипи, які формувалися десятки років: «Зображений в середині тридцятих років «господар

землі» багато десятиліть дивився на нас з плакатів, намагаючись захопити нас своєю намальованою енергією, намальованим оптимізмом і намальованою вірою. Ми звикли до цих намальованих робітників, як звикли до намальованих вождів, до намальованого достатку, намальованого минулого і майбутнього. Але жити нам серед тих і з тими, кого в кривавих муках народила наша історія, сенс якої ми так запекло намагаємося розгадати. Осягнути істинний сенс історії – означає розшукати і зрозуміти людину, вкрадену у нас майстрами плакатних справ» [6, 27].

Варто відзначити публікацію Н. Бикова «Держагропром помер! Хай живе?...», в якій критикується державний агропромисловий комітет Радянського союзу, що функціонував з 1985 по 1989 р. Аналізуючи тодішній стан економіки, автор звертався до аграрної історії країни: «Ні, не герої, не «маяки» вирішать проблеми селян. Те, що зробили з селом шістдесят років тому – злочин тодішніх керівників держави і партії» [7, 4]. Таким чином, Н. Биков акцентує свою увагу на трагічні наслідки аграрної політики сталінського керівництва кінця 1920-х – початку 1930-х років: «Колгосп (і особливо радгосп) там, де півстоліття не «витанцьовується» економіка, – синонім безправ'я, зрівнялівки... І поденщини! Думаю, прийшов час – пора б покаятися перед народами СРСР за скоєне в селі. Треба б сказати: «вибачте за генеральну лінію!», за те, що трапилося шістдесят років тому, за нахабну неправду колективізації, «розкуркулення», ліквідацію селянства, віднесення тисячу селищ в графу «неперспективні», за символічні пенсії тим, хто віддав всі сили – і кров, і піт – на вівтар індустріалізації. Необхідно було комусь від партії на минулому З'їзді народних депутатів урочисто заявити, що ніколи більше не повториться антиселянська політика. ... Повернути б селянству відібране в роки примусової колективізації. Нікому не потрібна рівність в злиднях» [7, 4]. Вирішення аграрних проблем, автор вбачає у новій політиці щодо села, яка продиктована демократизацією та гласністю, де інтереси селянина-господарника займають найважливіше місце.

Особливої уваги заслуговує публікація М. Зараєва та С. Шведова «Важка ноша» (№ 26, 1989 р.), в якій здійснений аналіз документів Смоленського партійного архіву. Закон про доступність архівних джерел, звільнення їх з-під контролю відомств для огляду громадськістю тільки обговорювався, викликаючи бурхливі політичні пристрасті. Тому проникнення в партійний, радянський і інший архів будь-якої області вимагало спеціального допуску, не менш секретного, ніж для входу на оборонний об'єкт. У таких умовах робота з важливими архівними джерелами була просто неможлива. Однак, з'ясовується, що один відкритий архів все-таки є – це партійний архів Смоленської області, захоплений німецькими військами і вивезений до Німеччини під час Другої світової війни. Після закінчення війни документи були вивезені до США. Архів складає собою 541 справу загальним обсягом понад 200 тис. аркушів документів. У них представлені всі етапи існування більшовицької влади з 1917 р. і до початку Другої світової війни. Найбільш широко документи висвітлюють період від початку сталінської насильницької колективізації сільського господарства (1929 р.) до прийняття Конституції 1936 р. – йому

присвячені 278 справ. Матеріали даного архіву використовувалися багатьма зарубіжними фахівцями для вивчення соціальної структури радянського суспільства 30-х рр., системи управління державою, історії колективізації та індустріалізації і багатьох інших питань. У 1987 р. американське видавництво «Ардіс» випустило чергове зібрання документів Смоленського архіву під назвою «Неуслышанные голоса. Кулаки и партейцы». Цей збірник був складений та прокоментований істориком Сергієм Максудовим (справжнє ім'я О. Бабьонішев).

На сторінках тижневика журналу «Огонек» М. Зараєв та С. Шведов аналізували матеріали Смоленського архіву, в яких говорилося про події, що передували колективізації. Автори статті акцентували увагу читача на прийнятих каральних законах, які ще більше погіршили становище селян: «У незабутньому 30-му, коли поширилася ця наша класична колгоспна форма, насамперед вражає повсюдність і одномоментність її утвердження з допомогою насильства. Нам скажуть: чого ж тут дивуватися, хіба мало гвалтували село і раніше. ... Але в 19-му, 20-му забирали хліб, залишаючи недоторканим господарський механізм, і до речі, на це насильство село відповідало повстаннями, які врешті-решт і сприяли НЕПу. У 30-му – ламали все господарство, всю систему відносин. ... Весь 29-й рік «за наказом наказ» відбувається розселення величезної країни, руйнування сімейного господарського механізму, який утверджувався століттями» [8, 4]. Також у статті наводяться дані щодо осуджених селян за 1929 р.: «Найголовніше, що ж не на словах, не на папері діяли ці укази і постанови, як то часто буває в нашій країні. Уже в тому ж 1929 році, за неповними даними, засудили третину селян, що вважалися куркулями, – 182 тисячі. Штраф, конфіскація майна, позбавлення волі – такі були масові заходи тиску, а вірніше, знищення найбільш активного прошарку селянства» [8, 4].

Промовистою є вже сама назва публікації в № 33 за 1989 р. – «Онук куркуля». В цьому матеріалі містилася інформація про селянську родину Божко, а саме йшла мова про Олександра Божко та його діда Василя Семеновича Божко. Гортаючи сторінки прожитого життя головних героїв, не оминається увагою і аграрна політика кінця 20-х – початку 30-х рр., наприклад можемо читати: «Діда Олександра Божко, Василя Семеновича, розкуркулювали двічі. Перший раз через віялки. Кожного, хто мав у господарстві будь-який механізм, оголошували куркулем. Другий раз його будинок і подвір'я обібрали до нитки, до зернини, вже за те, що встояла сім'я, не розійшлася по світу, як і раніше з ранку до ночі працювала дружно на своїй землі, незважаючи на розорення. Дід ніколи не використовував найману працю. У його великій сім'ї працівників і так вистачало, а сам він був майстром на всі руки. Навіть одяг дітлахам Василь Семенович шив сам на «Зінгері». Крім віялки та «Зінгера», був у будинку діда ще один механізм – грамофон. Його теж забрали... Мати Саші, Катерина Василівна, тоді була зовсім маленькою, але вона добре запам'ятала, як після повторного розкуркулювання батько сказав: «Ну, все, тепер тільки в петлю...». Через кілька днів він вступив до колгоспу» [9, 1].

Жертви, які під страхом смерті були змушені довгі роки мовчати, починають писати листи в журнал, щоб на підставі власного досвіду свідчити про трагедію епохи: вони розповідають про те, як розкуркулювали їх сім'ї, як приходилося виживати в умовах бідності та голоду, як зникали їхні батьки в період репресій, про постійне відчуття страху на якому трималася Радянська влада. Наприклад, в № 8 за 1988 р. опублікований лист пенсіонерки Н. Мочалової. Ось як вона починає свої спогади: «Останнім часом «Огонек» друкує статті та листи на теми, які раніше не обговорювалися на сторінках преси. Я маю на увазі голод в Україні і так звані «перегини» у проведенні колективізації» [10, 4]. Н. Мочалова розповідає про жахливі наслідки політики колективізації, про розкуркулювання, голод, смерть рідних, жорстоке ставлення до людей з боку правлячих органів, про тотальну несправедливість та безнадію. Трагізмом пронизані спогади пенсіонерки: «У 1929 році взимку нас розкуркулили, хоча ніяких надлишків не було, ледве-ледве вистачало, щоб прогодувати нашу велику сім'ю. ... Все відібрали: посуд, меблі, пожитки, валянки зняли прямо з бабусі, навіть з коліски, де лежала маленька сестричка Фрося, витягли мамину шаль і ковдрочку. Короткий час ми жили на чужій кухні, а потім нас відправили. До сих пір бачу цей день: зима, мороз, мені сім років, братам-сестрам – кому більше, кому менше, нас шестеро дітей, ми йдемо 15 кілометрів на станцію Курган ... У Кургані кілька днів ми жили під відкритим небом, нас багато було на цій землі, розкуркулених, ні медиків, ні їдальні, ніякого благоустрою. Потім підійшов склад з «телячих» вагонів і нас повантажили. По дорозі люди вмирили. Конвоїри приходили на зупинках, перевіряли, чи не втік хто» [10, 4]. Авторка листа зізнається про власний страх повторення цієї жахливої політики, вважаючи, що майбутнє покоління гласності має зробити все, аби не дозволити появи нових жертв тоталітарного режиму. Не менш трагічними є спогади І. Хмільковського з міста Черкаси: «... через грубі порушення ленінських принципів колективізації і в силу інших причин селяни ухилялися від вступу до колгоспу. Та все ж, їхня земля була усупільнена і виявилася необробленою. Глибоко перекопаний, що Сталін кістлявою рукою голоду намагався змусити мужика йти в колгосп і працювати за майже неоплачувані трудовні. ... Мільйони знедолених і голодних мовчки вмирили. Якщо ж хтось висловлював обурення, на нього негайно сипалися репресії» [15, 3].

Також варто зазначити, про дискусії, які виникали між читачами з даної проблематики, адже далеко не всі підтримували демократичні процеси в країні. Так, в № 32 за 1987 р. публікується лист члена КПРС Я. Гамаюна, який обурювався статтею В. Полікарпова про Ф. Раскольникову («Огонек» № 26, 1987 р.), адже в публікації розкривалися раніше замовчувані факти з життя Ф. Раскольникової, а також були надані обґрунтовані звинувачення Й. Сталіну. В листі Я. Гамаюна стверджував: «... в період колективізації більшість селян постраждало від репресій. Але час усе стирає, і під час війни тільки окремі особистості показали себе скривдженими радянською владою, а інші йшли в бій за Батьківщину, за Сталіна. Та й коли помер Сталін, плакала вся країна. Так навіщо ж труїти серця – «про мертвих погано не говорять». Про

гласність є що писати – скільки хапуг, хабарників, підлабузників. Та гласність, про яку написано Полікарповим, дає поживу нашим ворогам за кордоном. У нашій перебудові і гласності повинна бути міра» [11, 27]. Відповідь на ці коментарі була опублікована вже в № 35 під назвою «Нічого не стирає час». «Ні, нічого не стирає час, – стверджує Н. Федченко. – ... і ніколи вже не відболить. А чому воно відболить, якщо в однієї моєї рідні стільки безвинно загублених життів... Так, шановний товариш Гамаюн, під час війни ми ні на кого не ображалися, а просто, не шкодуючи життя, захищали свою рідну землю, своїх дітей. Я свято зберігаю пам'ять про загиблого на фронті брата. Але я також завжди пам'ятаю і буду пам'ятати батька і рідних, які постраждали безвинно. Не треба кивати на ворогів за кордоном, у нашій гласності знаходяться вороги і вдома» [12, 6]. У листі до журналу читачка написала власні спогади про пережиті події, адже все її життя було зіпсоване карними органами тоталітарного режиму. Надія розповідала про розкуркулення, голодне дитинство, репресії щодо батька, смерть рідних сестер та братів: «Народилась я у великій родині, дев'ять дітей нас було. Споконвіку діди і прадіди наші були селянами, а ми селянські діти і внуки. Тримали корову і коня, працювали в поті чола. Стояв холодний лютий 1929-го, мені десять років. Батько поїхав в Тифліс (123 кілометри від нашого села) продати або проміняти картоплю на крупу. Вдома самі. Пам'ятаю, раптом крики: одержину мати просить залишити, хліба. Плаче, молодшу, Тетяну, їй ще й місяця не було, поклала на підлогу, сама намагається відібрати, що вдасться. Ось так нас о 24 годині розкуркулили» [12, 6].

Важливе значення мають матеріали книги «Таємна історія сталінських злочинів» О. Орлова – колишнього високопоставленого чиновника НКВД, одного з небагатьох кому вдалося врятуватися від репресій. У книзі йде мова про страшний сталінський репресивний механізм, про події, учасником та свідком яких був сам автор. Це дає змогу побачити зсередини жорстоку сталінську машину знищення людей. Книга була перекладена багатьма мовами, у тому числі російською (1983 р.). Матеріали видання широко використовувалися радянськими істориками та письменниками ще до виходу книги в СРСР, що відбулося у 1991 р. Розділи «Таємної історії сталінських злочинів» побачили світ і на сторінках журналу «Огонек» ще в 1989 р. О. Орлов засуджував економічну політику Сталіна та ті жорсткі методи, якими вона впроваджувалася в життя. В № 47 тижневика, читаємо про несприйняття селянами колективізації та про масові протести. Особливо, акцентується увага на повстаннях в Україні та Північному Кавказі: «Діючи звичними методами терору і примусу, Сталін відмовлявся визнати ту просту істину, що батіг не замінить тракторів і комбайнів. Опір селянства політиці колективізації призвів країну до межі економічної катастрофи; Сталін відповів масовими репресіями, які, в свою чергу, викликали в ряді областей справжні повстання сільського населення. На Північному Кавказі і в деяких областях України в їх придушенні брали участь збройні сили. ... Повстання були придушені з неймовірною жорстокістю. Десятки тисяч селян розстріляні без суду, сотні тисяч – відправлені на

заслання, в сибірські і казахстанські концтабори, де їх чекала повільна смерть [13, 18].

Звернемо нашу увагу на публікацію в № 25 за 1990 р. «Шолохов як дзеркало російської колективізації», автором якої є І. Коновалова. Десятиліттями «Піднята цілина» М. Шолохова прочитувалась за канонами соціалістичного реалізму, хоча, відповідно до сучасних поглядів на роман, треба визнати, що власне соціально-стверджуючих настанов у ньому набагато менше, ніж в інших книгах 30-х років. Щоб переконатися в цьому, досить звернутися до нотаток І. Коновалової, яка стверджувала, що твір М. Шолохова лише підганявся під вимоги єдиного методу радянської літератури: «Наскільки примітивна, настільки ж і потужна нова міфологія не тільки не дозволяла широкій аудиторії розрізняти відтінки різноманітної дійсності, а й змушувала легко і переконано сприймати чорне як біле і навпаки. Куркуль – шкідник, інтелігент – підозрілий тип, людина в крататці – міщанин... Подібні стереотипи різко змінювали ставлення до життя і до літератури. Пізніше роман став майже підручником історії, своєрідним першоджерелом, з якого дізнавалися про колективізацію та її колізії, ґрунтуючись, на жаль, на зазначених стереотипах» [14, 26]. Насправді ж, на думку авторки, суть книги зовсім в іншому, детально аналізуючи зміст твору вона робить висновок: «... з «Піднятої цілини» абсолютною очевидно, що невдоволення хліборобів не несло в собі ніякої самостійної політичної ідеї і виростало винятково з неприйняття варварської бездумної економічної політики» [14, 29].

Висновки. Отже, з огляду на вищезазначений матеріал, можна зробити висновок, що проблематика аграрної політики сталінського керівництва кінця 1920-х – початку 1930-х рр. зазнала розгляду на сторінках журналу «Огонек» в роки перебудови. Характерним стало розвінчування міфів про колективізацію та її наслідки. Перед читачами відкривалася жахлива правда про репресії, розкуркулювання, голод. Дана аграрна політика, окрім очевидних людських втрат та величезного морального удару, практично призвела до знищення «старого» села з його багатими народними традиціями. Замість нього з'явилося село колгоспне, яке вже не виступало проти радянської влади, бо колективізація придушила почуття індивідуалізму, яке було основним для українського селянина.

Список використаної літератури та джерел

1. Есикова Е. Журнал «Огонек» в контексте переходных эпох: Автореф. дис. ...канд. истор. наук / Е. Есикова. – М., 2011. – 21 с.
2. Гордина О. Проблемы отечественной истории на страницах массового журнала «Огонек» 1987–1991 гг. Тематический анализ: Автореф. дис. ...канд. истор. наук / О. Гордина. – Нижний Новгород, 2004. – 26 с.
3. Елисеева Н. Советское прошлое: начало переоценки / Н. Елисеева // Отечественная история. – 2001. – № 2. – С.93–105.
4. Мельникова Т. Историография аграрной политики СССР 30-х гг. / Т. Мельникова // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2009. – № 2. – С.61–72.
5. Тарасов В. Роль публицистики у вивченні «білих плям» української історії. 1989 – 1991 рр.: Автореф. дис. ...канд. истор. наук. – Дніпропетровськ, 2008. – 15 с.
6. Костиков В. Не плакатный герой / В. Костиков // Огонек. – 1989. – № 17. – С.26–30.

7. Быков Н. Госагропром умер! Да здравствует?... / Н.Быков // Огонек. – 1989. – № 25. – С. 1, 4.
8. Зараев М. Тяжелая ноша / М. Зараев, С. Шведов // Огонек. – 1989. – № 26. – С. 4–7.
9. Никитина Я. Внук кулака / Я. Никитина // Огонек. – 1989. – № 33. – С. 1–3.
10. Мочалова Н. Слово читателя / Н. Мочалова // Огонек. – 1988. – № 8. – С.4.
11. Гамаюн Я. Слово читателя / Я. Гамаюн // Огонек. – 1987. – № 32. – С. 27.
12. Федченко Н. Ничего не стирает время / Н. Федченко // Огонек. – 1987. – № 35. – С. 6.
13. Орлов А. Тайная история сталинских преступлений / А. Орлов // Огонек. – 1989. – № 47. – С. 18–22.
14. Коновалова И. Шолохов как зеркало русской коллективизации / И. Коновалова // Огонек. – 1990. – №25. – С.26–29.
15. И. Хмилевский. Слово читателя / И. Хмилевский // Огонек. – 1988. – № 12. – С.3.

References

1. Esikova, E. (2011). Magazine «Ogonek» in the context of transitional periods: the author's abstract of the thesis ... the candidate of historical sciences. Moscow (in Russ.)
2. Gordina, O. (2004). Problems of Russian history on the pages of mass magazine «Ogonek» 1987-1991. Thematic analysis: the author's abstract of the thesis ... the candidate of historical sciences. Nizhny Novgorod (in Russ.)
3. Yeliseeva, N. (2001). Soviet past: the beginning of the reassessment. Otechestvennaya istoriya (National History), 2, 93–105 (in Russ.)
4. Melnikova, T. (2009). Historiography of the agrarian policy in USSR in 1930's. Istoricheskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl (Historical and social-educational thought), 2, 61–72 (in Russ.)
5. Tarasov, V. (2008). The role of journalism in the study of "white spots" of the Ukrainian history. 1989 – 1991: the author's abstract of the thesis ... the candidate of historical sciences. Dnipropetrovsk (in Ukr.)
6. Kostikov, V. (1989). Not a poster hero. Ogonек (The flame), 17, 26–30 (in Rus.).
7. Byikov, N. (1989). Gosagroprom died! Long live?... Ogonек (The flame), 25, 1, 4 (in Rus.)
8. Zaraev, M., Shvedov, S. (1989). The Heavy burden. Ogonек (The flame), 26, 4–7 (in Rus.)
9. Nikitina, Ya. (1989). The kulak's grandson. Ogonек (The flame), 33, 1–3 (in Rus.)
10. Mochalova, N. (1988). The reader's word. Ogonек (The flame), 8, 4 (in Rus.)
11. Gamayun, Ya. (1987). The reader's word. Ogonек (The flame), 32, 27 (in Rus.)
12. Fedchenko, N. (1987). Nothing erases time. Ogonек (The flame), 35, 6 (in Rus.)
13. Orlov, A. (1989). A secret history of the Stalin's crimes. Ogonек (The flame), 47, 18–22 (in Rus.)
14. Konovalova, I. (1990). Sholokhov as a mirror of Russian collectivization. Ogonек (The flame), 25, 26–29 (in Rus.)
15. Khmil'kovskii, I. (1988). The reader's word. Ogonек (The flame), 12, 3 (in Rus.)

A. Kayuk

CRITICISM OF THE AGRARIAN POLICY OF THE STALINIST LEADERSHIP IN LATE 1920S AND EARLY 1930S ON THE PAGES OF THE «OGONEK» MAGAZINE

Sharp changes which occurred in Soviet Union in 1985 covered all the aspects of life, namely, economics, policy, culture and social consciousness. These changes brought the long-awaited freedom of speech. In the "perestroika" period, the transfer from a closed totalitarian regime to the "glasnost" was started. The media encounter new challenges: (a) true

coverage of current realities, (b) carrying out a comprehensive and objective analysis of events, (c) to be a bearer of new values. Publicistic articles of «Ogonek» magazine became an example of democratic thought.

The purpose of the article is to analyze coverage of the Stalinist leadership agrarian policy in late 1920 and early 1930s on the pages of the «Ogonek» magazine during the perestroika period. Another aim is to explore new perspectives on agrarian issues, which were dictated by the new policy of glasnost' and democratization.

Research methods are the following: descriptive method, the comparative historical method; particularly valuable results during the study of the magazine publications provides the method of content analysis.

The obtained results reflect comprehensive analysis of the publications of the Ogonek magazine concerning the agrarian policy of the Stalinist leadership in late 1920s and early 1930s. Some aspects of this topic in the memoirs of the victims of terrible Stalinist policies were also explored. The important issues on the «Ogonek» pages, namely, the preconditions for collectivization, the methods for implementing collectivization, dekulakization, and the consequences of such an agrarian policy were pointed out by the author. The problem-thematic analysis of the publications of the «Ogonek» magazine does provide a valuable material for understanding the interaction of political life and the media. This also contributes to study the impact of mass publications on citizens' public consciousness.

Key words: agrarian policy, collectivization, dekulakization, peasantry, «Ogonek» magazine.

УДК 94(477)«1921–1929»:631

В. М. Лазуренко

доктор історичних наук, професор, проректор з гуманітарно-виховних питань, професор кафедри історії України та суспільних дисциплін Черкаського державного технологічного університету

ЗРОСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ФЕРМЕРСЬКОГО ТИПУ ДОБИ НЕПУ – РЕАЛЬНИЙ ВИКЛИК ТОТАЛІТАРИЗМУ

У статті розкрито склад та питому вагу селянських господарств фермерського типу України в період нової економічної політики (1921–1929 рр.). Зосереджено увагу на кількісному та якісному аналізі селянських фермерських господарств, їх питомої ваги у виробництві сільськогосподарської продукції, насамперед, товарного спрямування. Враховані домінуючі в добу непу критерії віднесення селянських господарств до фермерської групи: характер землекористування, рівень механізації і товарності господарств, ступінь розвиненості ринкових зв'язків та вартість засобів виробництва.

Ключові слова: влада, заможні селяни, селянство, селянські господарства, сільське господарство, фермерські господарства.

Постановка проблеми. Актуальність всебічного дослідження всіх аспектів, пов'язаних із реалізацією засад нової економічної політики в аграрному секторі, на нашу думку, визначається, насамперед, тим, що в 1920-ті рр. в українському селі розгорталися масштабні динамічні процеси, які не лише лягли в основу багатьох наступних історичних подій, але й потенційно могли дати їм зовсім інший напрямок розвитку. Це був період, коли відбувався пошук і вибір шляхів подальшого поступу не лише сільського господарства,

не лише способу життя селянства, але економіки і суспільства в цілому.

Як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники цілком правомірно оцінюють неп, як один із найбільш знакових періодів нашої новітньої історії з точки зору закладених в ньому величезних потенційних можливостей, які не змогли або не встигли, а точніше, яким зміцніла тоталітарна система брутально не дала проявити себе. Виходячи з цього, вкрай важливе значення набуло сьогодні їх поглиблене, із залученням раніше невідомих фактів та явищ, об'єктивне вивчення, яке має включати в себе як більш повне прочитання минулих подій, так, і, що на нашу думку особливо важливо, зважений аналіз тих явищ і процесів в житті українського села, які яскраво заявивши про себе, залишилися, однак, нереалізованими, хоч мали для цього цілком виразні передумови.

Всебічне, суто наукове, тобто вільне від будь-яких політичних чи ідеологічних нашарувань вивчення вітчизняного історичного досвіду функціонування в аграрному секторі національної економіки складного комплексу соціально-економічних відносин, особливостей його державного регулювання може мати суттєве значення і для вирішення цілого ряду доволі гострих проблем сучасного українського села.

Звичайно, було б неправомірно ставити знак рівності між способами вирішення проблем належних до різних історичних періодів. Наш науковий інтерес пояснюється не стільки самою схожістю проблем сучасності і проблем 1920-х рр., скільки співставністю цих періодів за їх соціально-економічною і суспільно-політичною значимістю в житті українського народу. Вкрай важливим вбачається також з'ясування того, що в подальшому несла для українського селянина ця політика; що було реалізовано, а що брутально перервано на злеті, що є правдою, а що було міфологізовано, як в радянській, так і вже в сучасній історіографії.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує комплекс питань пов'язаних із життєдіяльністю українського фермерства радянської доби доколгоспного періоду. Тривалий час ця суспільно важлива проблема, в силу суто політичних причин, навіть термінологічно залишається поза увагою як дослідників, так і широких верств громадськості. Як не дивно, але і на сьогодні, в умовах цілком сприятливих для справді вільного, ніяк і ніким не заангажованого наукового пошуку, в час коли вже переглянуто віками усталені історичні догми, яскраві, інколи просто вражаючі економічні звершення молодого українського фермерства в добу непу все ще оповиті лиховісною машкарою «куркульства». Успішний у господарстві, тобто у виробництві, і, що особливо слід підкреслити, успішний у створенні справді нового, примноженні національного багатства, а звідси відповідно і сам заможний – значить «куркуль». Це, суто штучне, зловісне політичне термінологічне новоутворення, що вийшло із надр сталінського агітпропу, ще і сьогодні заступає собою реальну постать успішного, підприємливого українського селянина-фермера 20-х рр. ХХ ст.

Слід при цьому спеціально зазначити, що термінологічно-змістовне визначення швидко прогресуючих господарств українського селянства як саме фермерських, в 20-ті рр. було цілком усталене і мало, так би мовити, всі права «громадянства». Його